

Sant, E. y Pagès, J. (2011) ¿Por qué las mujeres son invisibles en la enseñanza de la historia? *Revista historia y memoria*, 3, 129-146.

Rausell Guillot, H. (2015). *La didáctica de las Ciencias Sociales. Aspectos básicos*. Valencia: Tirant lo Blanch.

Rausell Guillot, H. y Talavera, M., (2017, en prensa). Las dificultades de la co-educación en la formación inicial del profesorado. *Feminismos*. Alicante: Universidad de Alicante.

VVAA (2010). *Mujeres en la Historia. Guía didáctica*. Oviedo: Instituto Asturiano de la Mujer.

34. Quines són les aspiracions socioprofessionals i els projectes de vida dels nois i noies en un context de crisi econòmica?

Rafa Olmos Vila y Joan Pagès Blanch

Aquesta investigació és un estudi longitudinal, en el qual observem les continuïtats i els canvis en les aspiracions i expectatives dels nois i noies amb 13-14 anys, a 2n ESO, i tres anys després, quan ja es troben cursant el Batxillerat.

El nostre objectiu és conèixer quina incidència té el gènere i el nivell socioeconòmic de les famílies en els projectes de vida que els il·lusionen, en les dificultats que pensen que trobaran i si la crisi és un fenomen que els i les condiciona o no té rellevància en els seus somnis.

Antecedents. Com naix la preocupació per investigar aquest tema?

L'any 2012 realitzarem una recerca per conèixer les idees de futur dels nens i nenes de 2n ESO i com la crisi podia influir en les feines que es veien desenvolupant.

Comptàvem amb dos grups, un de famílies de nivell socioeconòmic mig-alt i l'altre més desafavorit, en el que els pares i les mares tenien feines lligades a l'hostaleria (cambreres de restaurants, d'habitacions d'hotels, ajudants de manteniment, etc.). Es tractava de treballs de baixa qualificació professional, els més vulnerables a la crisi, que més havien empitjorat les condicions laborals. Canvis que suposàvem tindrien rellevància en les representacions socials dels fills i filles.

Les set preguntes relacionades amb el seu futur personal que els fèiem eren: *Asenyala els tres treballs desitjats en ordre de preferència i explica breument el motiu de les teues eleccions? Quines dificultats creus que trobaràs per aconseguir-ho? De què penses que tindràs més probabilitats de treballar? Per què? Creus que la crisi que estem vivint determinarà el teu futur? Com?*

Les professions triades per nois i noies de classes socials diferents eren molt paregudes, però la principal diferència estava entre les noies. Totes volien ser mestres, metgesses, veterinàries... però les de famílies més desafavorides es veien en un futur

com netejadores, cambreres d'hotel, a una botiga de roba o un bar, justificant que no valien per a estudiar i ocuparien treballs precaris sense formació. L'autopercepció negativa de les xiques respecte als xics, ens va fer introduir la variable del gènere i de la construcció dels rols de la feminitat i masculinitat, al nostre següent estudi.

El marc teòric

Els future studies i l'educació per al futur.

L'anomenada història contrafactual o virtual, proposa plantejar com a hipòtesi de partida un altre resultat dels esdeveniments passats. Un exercici de ficció, consistent en reflexionar sobre quina seria la situació al present si s'haguera complit tal hipòtesi.

En el cas dels estudis de futur no es fan simulacions sobre el passat, sinó amb el futur possible. El futur, com s'imagina i com es construeixen aquestes imatges, es converteix en un camp d'estudi per a la didàctica de les Ciències Socials. Des de la història: els aprenentatges del passat, de les civilitzacions que varen desaparèixer o entrar en decadència es poden projectar cap al futur per a resoldre els problemes presents. També des de la Geografia: els problemes relacionats amb el medi ambient, el canvi climàtic, el consum dels recursos com el petroli... són exemples a partir dels quals projectar les diferents hipòtesis i cercar alternatives.

Als països anglosaxons cal destacar als professors Hicks (2006 i 2007) i Holden (2007). Hicks (2006) defèn que treballar el futur amb l'alumnat, aconsegueix despertar la consciència crítica, fent-los responsables, per empoderar-los en la transformació del món des de la seua creativitat.

A l'àmbit català, segons Anguera (2012) la presència dels estudis de futur al currículum és mínima. Únicament algunes recerques consideren les possibilitats didàctiques del futur (Pagès i Santisteban, 2008). En aquest sentit -a les societats capitalistes caracteritzades per cicles econòmics d'auge i decadència- la crisi econòmica, les seues conseqüències i solucions, caldria que fora un tema clau en l'educació per al futur (González i Pagès, 2010). Pensar el futur no té únicament una dimensió mundial o col·lectiva, sinó també personal i individual, els joves han de pensar què els oferirà el futur, com podran fer-li front i com han de preparar-se tan laboral com emocionalment.

Els gender studies i l'educació per a la igualtat.

Els estudis de gènere abracen diferents camps d'estudi des del feminisme, les polítiques de gènere fins a la coeducació. En relació a la nostra recerca, Armento (2003) analitza les aspiracions laborals a partir de les variables de gènere i classe social. Compara els somnis de nens i nenes de 5 a 12 anys en dos grups, el primer format per alumnes afroamericans d'un barri marginal, l'altre, d'alumnes blancs d'una escola privada d'una zona residencial. En aquestes edats, ja hi ha una gran diferència entre

els treballs que desitgen els nens i nenes, així com les dificultats que suposen trobaran segons la pertinença a una classe social o l'altra.

Els discursos de gènere s'interioritzen de ben menuts. En el cas dels adolescents les recerques als EEUU (Correll, 2001) i Europa (Huguet i Régner, 2007; Padilla, García i Suárez, 2009) mostren que a l'adolescència encara es perpetuen més els estereotipus de gènere, associant determinades competències als nois i altres a les noies. Es comet el prejudici de pressuposar que algunes carreres com les enginyeries o la informàtica s'adaptin millor a les qualitats d'ells, i feines com infermera, psicòloga o mestra al rol femení.

Justificació, pregunta i objectius de la investigació

La nostra investigació es contextualitza a Benidorm, un enclavament que fomenta la seua economia i la seua oferta laboral en el turisme i els serveis. Un turisme *low cost*, que demana treballadors de baixa qualificació professional, amb horaris nocturns i de cap de setmana, dificultant la conciliació amb la vida familiar. Són molts els estudis que afirmen que el factor més determinant en l'assoliment dels estudis és la formació acadèmica del pare i en especial de la mare (Marí-Klose i Granados, 2009), de manera que cobra importància estudiar si ens trobem en un cercle viciós: el mercat laboral, l'ocupació dels pares i mares, condiciona la formació i les projeccions de futur de les noves generacions.

Les preguntes que ens plantejarem van ser les següents:

- ¿Quines són les imatges del seu futur professional dels nois i noies? Ha influït la crisi econòmica en aquestes projeccions?
- Condicionen les variables gènere/classe social les seues aspiracions?
- Els objectius de la investigació foren:
- Identificar i analitzar les representacions del futur dels i les alumnes.
- Analitzar i valorar críticament la influència del context socioeconòmic familiar i el gènere.

Metodologia

Els instruments utilitzats van ser: 1) el qüestionari amb les mateixes preguntes que els formularem a 2n ESO; 2) l'elaboració de dos eixos cronològics, el primer sobre la vida que voldrien tenir, la que desitjarien, i el segon sobre la que creien que tindrien

realment; 3) entrevistes individuals i 4) grups focals.

Consideracions sobre la població de l'estudi

Dels 68 alumnes que comptàrem a la investigació en 2013, ara només 27 en formen part. Únicament un xic i dues xiques del grup més desafavorit es troben cursant el Batxillerat. En la resta del grup amb menys recursos s'han confirmat les seues prediccions, es troben fent un grau mitjà d'hostaleria, treballant en botigues, cercant feina o cursant FP Bàsica¹.

Els 27 alumnes es complementen amb 31 més que provenen dels centres escolars adscrits. Aquests nois i noies nouvinguts al centre, són de famílies amb un nivell socioeconòmic mig-alt. En definitiva 68 alumnes, 35 noies i 33 nois.

Els resultats

Els treballs desitjats pels nois, els seus motius i les dificultats.

Entre els nois destaca futbolista com la professió preferida, 8 la situen la primera opció. També programador de videojocs (animació), que l'han triada en primer lloc 6 alumnes; 4 volen ser metges; 3 farmacèutics, 2 militars, 2 policies, 2 arquitectes, 2 periodistes, 1 geògraf, 1 bomber, 1 economista i 1 professor de trompa.

Els dos factors determinants per al 70% són que t'agrada la professió i la retribució econòmica: "que et done per a viure d'això que has estudiat" (Lluís, 17 anys, programador de videojocs), "poder tenir un bou sou fent el que t'agrada" (Vicent, 17 anys, professor de trompa). El 15% únicament destaca els diners, "viure amb tots els luxes i capritxos" (Dani, 17 anys, programador de videojocs), "tenir un nivell alt de vida" (Marc, 17 anys, metge), l'altre 15% prioritza gaudir del treball. Dos dels futbolistes destaquen la "passió i l'esforç" (Ruben i Ethan 17 anys), els militars i el bomber poder ajudar als altres.

La dificultat principal és la dedicació, les hores d'estudi (85%), "hauré de sacrificar la meua vida social estudiant molt" (Robert, 17 anys, farmacèutic), "esforçar-me per treure una nota alta a les PAU" (Joan, 16 anys, metge). Tots es veuen en el futur desenvolupant el que han decidit estudiar, la crisi suposarà major competència, però no impedirà assolir els seus treballs. Únicament el bomber, sí que vincula la crisi amb les possibilitats professionals, per la reduïda oferta a les oposicions; l'estudiant que vol ser periodista assumeix que haurà de marxar a l'estranger i els arquitectes creuen

¹ Es tracta d'un curs dirigit a l'alumnat que es preveu que tindrà dificultats per treure el graduat ESO. Està orientat a continuar els estudis en un cicle mitjà.

que la crisi tindrà incidència en els seus futurs, "amb la crisi es fan menys obres i hi ha menys projectes" (Thiago, 17 anys).

Cal destacar l'optimisme dels futbolistes. En dos casos, només han escrit futbolista, deixant les altres dues opcions en blanc, "cal no pensar en si tens opcions o no, quan confies en tu" (Guillem, 17 anys) i "és el meu somni, és el meu repte" (Ethan, 17 anys). Un d'ells al seu eix cronològic fa coincidir exactament els itineraris de la vida desitjada i de la real.

Imatge 1. Eix cronològic de l'alumne futbolista.

Els treballs desitjats per les noies, els seus motius i les dificultats.

Només una alumna mostra poca convicció en aconseguir la feina desitjada, però la resta estan plenament convençudes de ser psicòlogues (10), professores d'infantil (7), de primària (1), d'educació especial (1), d'anglès (1), dissenyadores de moda (2), cirurgianes (2), tatuadores (1), policia (1), guia turística (1), notària (1), criminòloga (1), biòloga (1), bioquímica (1), pediatra (1) i odontòloga (1). Encara que la psicologia és la professió majoritària, en 8 casos trien professora d'infantil com la segona o tercera opció.

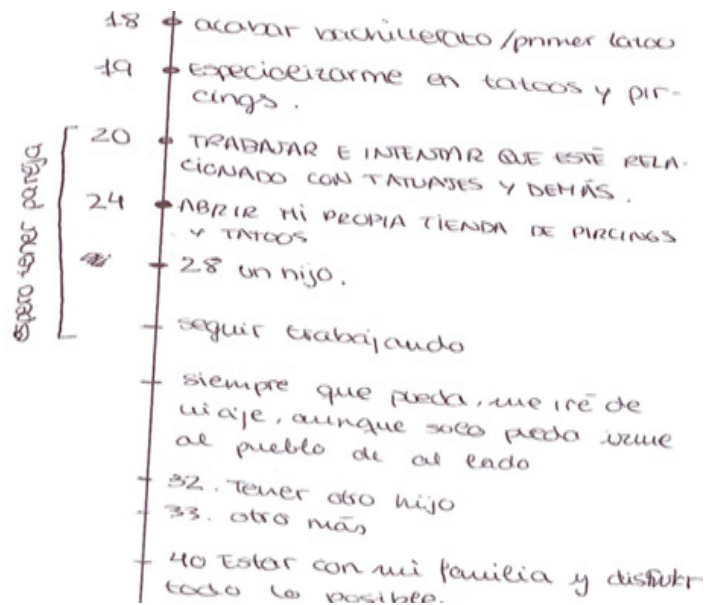
La noia que no té convicció en el seu futur, realment es troba dubitativa, ja que al qüestionari pensa que aconseguirà treballar del que vol, però a l'eix cronològic hi ha diferències entre la vida que vol i la que tindrà, on comenta "no trobaré feina i treballaré d'alguna cosa que no m'agradarà".

El plaer de desenvolupar la professió que les agrada és la principal motivació. En conjunt argumenten "que sigues feliç" (Júlia, 16 anys, dissenyadora), "que t'ompli" (Eva, professora d'anglès, 17 anys), "és la meua vocació" (Judit, 17 anys, dissenyadora), "la medicina és un camp d'estudi que desperta la meua curiositat" (Clàudia, 17 anys, cirurgiana), etc., però també destaquen "poder ajudar als altres" (Mònica, 16 anys, professora d'infantil) perquè "se'm dona bé escoltar i aconsellar a la gent".

(Imma, 17 anys, psicòloga), “*se’m donen bé els xiquets*” (Zahira, 16 anys, professora d’infantil). Els diners són molt secundaris, únicament dues alumnes mencionen “*tenir un bon sou*” (Gemma, 17 anys, notària) i “*que em done per viure bé*” (Laura, 17 anys, cirurgiana), però juntament amb les ganes de dedicar-se al que les motiva.

Les dificultats que veuen són fonamentalment acadèmiques, treure bones qualificacions i en dos casos econòmiques. Dificultats que no són obstacle per no assolir els objectius: “*serà difícil, però ho aconseguiré*” (Aroa, 17 anys, bioquímica), “*demanen molta nota, però confie portar una bona nota del Batxillerat*” (Sofia, 16 anys, criminologia).

La transcendència de la crisi en els seus futurs és la següent: un 20% no ho saben; una pensa que ja estarà solucionat quan ella acabe els estudis; les més pessimistes/realistes veuen que cada vegada hi ha menys treball (30%), hauran de marxar fora de Benidorm (28%), la reducció de beques i l’encariment de les carreres (14%), una noia es mostra preocupada per les possibilitats econòmiques dels seus pares de fer front a les despeses, mentre que altra veu que “*la jubilació es retarda i les joves troben menys vacants*” (Imma, 17 anys, biòloga).

Imatge 2. Eix cronològic d’una noia.

Interpretació dels resultats i amb altres investigacions

El gènere és una variable significativa en l’elecció de les professions. Com podem veure a la Taula I, únicament coincideixen nois i noies en l’elecció de dedicar-se a la

medicina i de ser policies, sembla que hi ha unes carreres o feines d’homes i altres de dones.

Professió	Nois	Noies
Futbolista	8	
Programador de videojocs	6	
Metges/cirurgianes	4	2
Farmacèutics	3	
Militars	2	
Policies	2	1
Arquitectes	2	
Periodistes	2	
Geògraf	1	
Bomber	1	
Economista	1	
Professor de trompa	1	
Psicòlogues		10
Professores d’infantil		7
Professora d’anglès		1
Professora d’educació especial		1
Professora de primària		1
Dissenyadores de moda		2
Guia turística		1
Tatuadora		1
Notària		1
Criminòloga		1
Biòloga		1
Bioquímica		1
Pediatra		1
Odontòloga		1

Taula I. Eleccions professionals dels nois i noies.

Les feines elegides per les noies estan vinculades en molts casos a la cura dels altres o ensenyament dels infants (Comins, 2009). De fet recorren a raons vocacionals o emocionals: “*ajudar als altres escoltant-los*” o “*m’ompli ensenyar*”. Els nois que trien ser metges, a diferència de les professores o la pediatra, no destaquen el valor d’ajudar

als altres, només el bomber i els militars valoren la solidaritat de les seues professions.

La recerca d'Armento (2003) il·lustrava que els nens i nenes amb menys recursos triaven en un 40% treballs no qualificats, mentre que desapareixien en l'elecció de l'alumnat del barri residencial. Una situació idèntica a la nostra investigació: en 2n ESO les noies amb mares que treballaven als hotels o bars, es veien en treballs no qualificats; en canvi en Batxillerat es veuen realitzant professions vinculades a la formació superior. Les dues alumnes del grup més desfavorit en 2 ESO supervivents en Batxillerat, ara han canviat els seus desitjos inicials (cuinera i cambrera de pisos) per cursar estudis superiors (psicòloga i mestra d'infantil).

Seguint a Armento (2003) desapareixen els treballs no qualificats, però augmenten treballs com *actor, artista, modelo, director de cine y futbolista o jugador de baloncesto*. Un 30% de los niños del barrio periférico proporciona ejemplos de empleos que corresponden a esta categoría, mientras que sólo un 2% de los niños de la ciudad mencionan estos ejemplos (Armento, p.16). Activitats que ara desitgen el 17%: els futbolistes, les dues dissenyadores de moda, el professor de trompa i la tatuadora. Si afegim els programadors de videojocs (animació) ens apropiem al 30% amb un 26%.

Tos i totes tenen convicció en les seues possibilitats i han desaparegut entre les xiques, excepte en una alumna, les veus resignades amb el seu futur. Malgrat aquesta confiança compartida, hi ha diferències importants si els comparem. En primer lloc els nois, especialment els futbolistes, infravaloren les dificultats i no són conscients de la viabilitat dels seus projectes: tenen 17-18 anys juguen en 1ª regional juvenil, no són professionals, paguen una quota poder jugar, però creuen que podran viure bastant bé del futbol. L'eix cronològic del futbolista (Imatge I), reflecteix aquest estat d'eufòria i el poc contacte amb la realitat.

Les xiques atorguen major pes a les dificultats sense renunciar als seus somnis. Així les que es troben cursant el batxillerat de ciències –les cirurgianes, la química, la criminòloga, la biòloga i l'odontòloga- es mostren més lluitadores i competitives per les altes notes de tall que exigeixen les seues carreres. Destaquen en menor grau el plaer per les seues feines, respecte a les companyes d'humanitats.

L'optimisme en el futur és semblant amb els resultats de la investigació d'Anguera (2012) realitzada a més de 50 alumnes de 3r ESO en els primers anys de la crisi econòmica. El 79% es veien treballant en una feina per la qual havien estudiat i amb un sou adequat, un 17% amb un sou baix, però en el que havien estudiat i únicament un 4% en feines que no els agradaven i mal remunerades. Recordem que únicament 1 alumna dels nostres 68 nois i noies, no es veia en un treball vinculat a la seua formació acadèmica.

Hi ha un esdeveniment que cal distingir entre els eixos cronològics dels nois i noies: la maternitat. En el cas dels nois únicament apareix alguna referència de tipus general com “viure amb la meua família a una mansió” (Marc, 17 anys, metge). En les noies es tracta d'una decisió rumiada i planificada, en general situen als 26-28 anys

el primer nadó i el segon sobre els 30. Són conscients que és una decisió que han de postergar més enllà dels anys de formació acadèmica i que marcarà la seua trajectòria laboral, serà el seu “*sostre de vidre*”.

Conclusions

Hem vist que desapareixen els missatges pessimistes i les frustracions sobre el seu futur entre les alumnes quan arriben a Batxillerat. Continuar la formació més enllà l'ensenyament obligatori, no significa únicament dirigir el futur cap a feines allunyades del sector majoritari de l'economia de la zona, sinó també injectar una dosi d'autoestima en les capacitats de les noies.

També observem que aquestes capacitats, aquesta autoavaluació de les competències dels nois i noies, són diferents, i en conseqüència es veuen més aptes per a unes o altres feines. D'igual manera també trobem una certa distància entre les justificacions de les noies que trien carreres associades tradicionalment a les dones, respecte a les que pensen realitzar estudis majoritàriament cursats per homes. Les primeres pensen que tenen aptituds per a curar, escoltar o ensenyar i les altres creuen que hauran de ser més competitives. Per tant podem afirmar que el gènere sí que té transcendència en les seues aspiracions, en les eleccions que realitzen i en les aptituds que pressuposen.

També la classe social té incidència en els treballs que es veuen desenvolupant. Les arts i els esports són elegides pels fills i filles de les famílies acomodades, mentre que els treballs sense qualificació desapareixen. Sí que hi ha una similitud entre els nois i noies provinents de famílies acomodades: la dificultat associada a l'esforç per les hores d'estudi, possiblement pels discursos dels pares.

Per últim, tots imaginem un món cada vegada més complicat per la crisi econòmica, però que no canviarà els seus plans laborals i vitals.

Bibliografia

Anguera, C. (2012). *El concepte de futur en l'ensenyament de les ciències socials. Estudis de cas a l'educació secundària*. Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra.

Armento, B. J. (2003). Conceptos sobre el trabajo y aspiraciones de niños y niñas de un barrio del centro de la ciudad y de un barrio periférico. *Enseñanza de las ciencias sociales*, 2, 13-25.

Comins, I. (2009). El cuidado en la trayectoria vital: rompiendo moldes con criterios de justicia y felicidad. *Recerca, revista de pensament i anàlisi*, 9, 81-101.

Correll, S.J. (2001). Gender and the career choice process: the role of biased

self-assessments. *American Journal of Sociology*, 106(6), 1691-1730.

González, N. i Pagès, J. (2010). ¿Por qué y qué enseñar sobre la crisis? *Cuadernos de Pedagogía*, 405, 52-60.

Hicks, D. (2006). *Lessons for the future. The Missing Dimensions in Education*. Oxford: Trafford Publishing.

Hicks, D. i Holden, C. (2007) Remembering the future: What do children think? *Environmental Education Research*, 13(4), 501-512.

Huguet, P. i Régner, I. (2007). Stereotype threat among schoolgirls in quasi-ordinary classroom circumstances. *Journal of Educational Psychology*, 99(3), 545-560

Marí-klose, P.; Marí-klose, M.; Granados, F. (2009). *Informe de la Inclusión social en España 2009*. Barcelona: Obra Social de la Caixa.

Padilla, M.T., García, M.S. i Suárez, M. (2009). Los intereses académicos y profesionales de chicas que finalizan la escolaridad obligatoria. *Revista de Educación*, 349, 311-334.

Pagès, J. i Santisteban, A. (2008). Cambios y continuidades: Aprender la Temporalidad Histórica. Jara, M.A. (comp). *Enseñanza de la historia. Debates y propuestas*. Rio Negro: EDUCO.

35. Conflictos y potencialidades en América Latina. Una mirada desde las representaciones sociales de estudiantes chilenos

Evelyn Ortega Rocha

Esta comunicación surge de las preocupaciones didácticas respecto al tratamiento de América Latina como contenido geográfico en el aula. El objetivo es conocer las representaciones sobre conflictos y potencialidades que asocian los estudiantes de enseñanza secundaria al espacio latinoamericano. Corresponde a un estudio exploratorio, cuya metodología es de carácter mixta (cuantitativa - cualitativa). Se utilizan mapas mentales y un cuestionario como instrumentos. Los participantes son 116 estudiantes de enseñanza media en Chile.

La valoración del estudio se centra en comprender como los estudiantes viven, conciben y representan el espacio latinoamericano y reflexionar como docentes sobre ¿Qué y cómo enseñamos América Latina?

Preguntas, objetivos y metodología

La lógica neopositivista y la enseñanza de una geografía concéntrica se contraponen a las realidades territoriales, donde niños y jóvenes se mueven en un mundo bombardeado por información que les lleva a transitar en múltiples escalas, principalmente a nivel virtual. Desde mi experiencia docente observo que aún se mantiene una Geografía escolar que no se hace cargo de estas realidades ni de abordar los problemas actuales de la ciudadanía.

Marrón (2011) explica en un estudio realizado en la Universidad Complutense de Madrid con estudiantes de magisterio sobre la percepción de la Geografía y el modo en que han abordado su tratamiento en los niveles de educación Primaria y Secundaria, que: “*el modo dominante de abordar la enseñanza – aprendizaje de la Geografía, es eminentemente memorístico, mecánico y repetitivo, que se limita a la mera descripción de formas y elementos territoriales*” (pág. 323).

Así, desde la investigación en Didáctica de las ciencias sociales, Pagès y Santisteban (2014) plantean que enseñar los conocimientos geográficos de manera clásica,